

LBRIS

We know
books

Shlomo Venezia

(în colaborare cu Béatrice Prasquier)

**SONDERKOMMANDO
AUSCHWITZ**

ÎN IADUL CAMERELOR DE GAZARE

Prefață de SIMONE VEIL

Cuvânt-înainte de ALEXANDRU FLORIAN

Traducere din limba franceză de FELICIA MARDALE

Note istorice, la sfârșitul ediției, de
MARCELLO PEZZETTI și UMBERTO GENTILONI

EDITURA OMNIUM

BUCUREȘTI • 2023

POLUDNIAK, Jan, *Zonder. Rozmowa z członkiem Sonderkommando. Henrykiem Mandelbaumem*, Katowice-Sosnowiec, Sowa-Presse, 1994.

PRESSAC, Jean-Claude, *Auschwitz: Technique and Operation of the Gas Chambers*, New York, The Beate Klarsfeld Foundation, 1989.

SEDEL, Alfred, *Sonderkommando*, in *Le Monde juif*, n. 134, 1989, IV-VI, p. 75–80.

„Testimony of a Sonderkommando Survivor“, in *The Voice of Auschwitz Survivors in Israel*, no 23, 1983, p. 5–7.

WELLERS, Georges, *Les chambres à gaz ont existé. Des documents, des témoignages, des chiffres*, Paris, Gallimard, 1981.

Cuprins

Prefață de Simone Veil / 7

Cuvânt-înainte la ediția în limba română de Alexandru Florian / 12

Avertisment de Béatrice Prasquier / 20

I. Viața în Grecia înaintea deportării / 21

II. Prima lună la Auschwitz-Birkenau / 53

III. Sonderkommando / 74

IV. Sonderkommando (continuare) / 116

V. Revolta Sonderkommando și desființarea crematoriilor / 135

VI. Mauthausen, Melk și Ebensee / 153

Mulțumiri / 178

Note istorice:

Shoah, Auschwitz și Sonderkommando de Marcello Pezzetti / 181

Italia în Grecia: mică istorie a unui mare eșec de Umberto Gentiloni / 210

Despre David Olère / 218

Bibliografie orientativă / 220

AVERTISMENT

Această mărturie a fost consemnată după o serie de întreveneri pe care le-am avut cu Shlomo Venezia la Roma, în perioada 13 aprilie – 21 mai 2006, cu sprijinul istoricului Marcello Pezzetti. Purtate în limba italiană, discuțiile au fost traduse și transcrise cât mai fidel cu puțință față de versiunea originală și apoi revizuite de Shlomo Venezia, cu intenția de a nu denatura autenticitatea istorisirii sale.

Pentru că s-a aflat în centrul acestei mașinării de nimicire vieți omenești, Shlomo Venezia face parte din acea rară categorie a puținilor supraviețuitori în măsură să dea mărturie despre victimele „absolute”, cele estompate în mulțimea de chipuri uitate care n-au fost salvate de hazard ori excepție.

Mărturia sa este mai mult decât un simplu memorial; este un document istoric care aruncă lumină asupra celei mai întunecate perioade din istoria omenirii.

Béatrice Prasquier

CAPITOLUL I

Viața în Grecia înaintea deportării

Mă numesc Shlomo Venezia, m-am născut la Salonic, în Grecia, la 29 decembrie 1923. Familia mea a fost forțată să părăsească Spania în momentul expulzării, dar, înainte de a se stabili în Grecia, strămoșii mei au trecut prin Italia. Din acest motiv port numele „Venezia”. Pe atunci, evreii care proveneau din Spania nu aveau nume de familie. Se numeau, de pildă, Isaac fiul lui Solomon. Ajunși în Italia, și-au ales nume de familie corespunzătoare denumirii orașului în care se stabileau. De aceea, numeroase familii de evrei poartă nume de orașe. În cazul nostru, în acest fel ne-am putut păstra cetățenia italiană.

În familia noastră eram cinci copii, doi băieți și trei fete. Frațele meu mai mare, Maurice, avea cu doi ani și jumătate mai mult decât mine, urma Rașela, cu un an și două luni peste vârsta mea. Apoi ultimele două, Marica, născută în 1930, și după ea, Marta, care s-a născut în 1933. În primii ani, familia mea locuia într-o casă modestă. Nu era mare, însă era mai bună decât barăcile din lemn în care locuiau cei mai mulți dintre evreii săraci din Salonic. Pe măsură ce familia s-a mărit, casa a devenit neîncăpătoare. Trebuie să fi avut cinci ani când ai mei au vândut-o și au construit alături, pe un teren care-i aparținea bunicului meu, o casă mai mare, cu două etaje. Tata era cam egocentric și a pus să-i fie scris

numele cu cărămizi roșii pe aleea care ducea până la ușa casei. Etajul doi era închiriat unor familii de greci. Banii obținuți din chirie îl ajutau pe tata să plătească impozitele. Din nefericire, situația s-a schimbat odată cu moartea sa prematură. Cred că era prin 1934 sau 1935, iar tata lăsa în urma sa cinci orfani.

Așadar erați un copil. Cum ați trecut peste această dispariție?

Aveam unsprezece ani și eram la școală când a venit o verișoară de-a tatei să mă ducă să-l văd la spital. Fusese operat pentru o boală de ficat, însă nu se mai putea face nimic. De fapt, nici măcar n-am avut timp să-l văd. A murit înainte de a ajunge acolo. Din senin, ne-am trezit singuri și lipsiți de posibilități. Tata avea o mică frizerie pe care i-o construise tatăl lui. În mod evident, după ce-a murit, eu nu l-am putut înlocui, fiind încă prea mic. Asistentul său a preluat atunci afacerea în schimbul unui mic procent pe care i l-a plătit săptămânal mamei. Era însă insuficient pentru a hrăni o familie cu cinci copii. Numai datorită ajutorului dat de cei patru frați ai mamei am putut pune mâncare pe masă în fiecare zi. Mă duceam la ei joia să-mi dea un sac cu legume, vinete, ceapă și altele asemenea, pe care le cultivau și pe care le puneau deoparte pentru sora lor. Ajutorul lor era indispensabil, însă insuficient, așa încât, la un an de la moartea tatei, am fost nevoit să abandonez școala și să-mi caut de lucru pentru a-mi susține financiar familia. Abia împlinisem doisprezece ani.

Dar fratele dumneavoastră mai mare ce făcea?

A fost trimis de Consulatul italian să-și continue studiile la Milano. Ca veteran din Primul Război Mondial și cetățean italian, tata beneficia de anumite avantaje. Cât despre noi, asta însemna o gură mai puțin de hrănit. După promulgarea legilor rasiale din Italia din 1938, fratele meu a fost exclus de la Institutul Tehnic

Marchioni din Milano și trimis înapoi în Grecia. Prin urmare, nici el nu și-a terminat școala.

Tata nu a cunoscut anii în care regimul fascist și-a arătat adevăratul chip. Era atât de mândru să fie italian trăitor în Grecia, încât n-a șovăit să poarte cămașa neagră a noului regim și să defileze cu mândrie ori de câte ori i s-a oferit ocazia. Nu înțelegea adevărata natură a fascismului, iar în ochii lui, Mussolini era socialist. Eram prea departe ca să poată vedea abuzurile regimului. Ca fost combatant, a participat la toate manifestațiile și paradelor organizate de italieni. A fost singura lui distracție. Asta făcea impresie și îi conferea un soi de prestigiu în ochii celorlalți evrei din Salonic. Printre evreii veniți din Italia nu erau prea mulți cei care-și păstrasera naționalitatea italiană. Majoritatea se comportau asemenea tatei, vedeau realitățile de la distanță, fără să înțeleagă situația reală din metropolă.

Ați simțit că se făcea vreo diferență, la Salonic, între evreii de origine italiană și evreii greci?

Trebuie să fi fost cel mult trei sute de persoane de origine italiană din cele șaiszeci și cinci de mii de evrei din oraș. Însă eram singurii care-și puteau trimite copiii să învețe la școala italiană. Prin comparație cu cei care frecventau în general școala evreiască, asta ne-a oferit anumite avantaje: totul era gratuit, primeam cărți, mâncam la cantină, ne dădeau ulei de ficat de cod... Purtam uniforme frumoase, cu avioane pentru băieți și rându-nele pentru fete.

Pe atunci, fasciștii încercau să scoată în evidență prosperitatea italiană. Era simplă propagandă pentru celelalte țări, însă noi am profitat de pe urma ei. Astfel, aveam în fiecare sâmbătă la școală ceea ce se numea „sâmbăta fascistă” la care erau obligați să participe toți elevii. Eram mândru să iau parte la aceste parade, mă simțeam diferit de ceilalți, iar asta îmi plăcea. Chiar am fost

de două ori în tabără de vară în Italia, cu *Balilla*⁶, într-o vreme când practic nimeni nu mai putea călători. Apoi mai aveam și alte avantaje, fiindcă eram ajutați mult de Ambasada Italiei. De pildă, în anumite zile de sărbătoare, Consutul distribuia încălțăminte și cărți italienilor cu resurse limitate. Pentru noi, aceste lucruri mărunte au contat enorm. Trebuie spus că, la Salonic, comunitatea evreiască era împărțită în trei categorii: o parte infimă era foarte bogată, o mică parte se descurca la limită, însă marea majoritate a oamenilor plecau dimineața la muncă fără a ști dacă seara vor aduce acasă suficienți bani pentru a-și putea hrăni familiile. Mi-e greu să recunosc, dar la mine acasă nu puteam spune: „Mi-e foame, mă duc să mănânc” fiindcă nu aveam de niciunele. Nicio asemănare cu copiii din zilele noastre pe care trebuie să-i obligi să termine ce au în farfurie. Acolo, totul era limitat, toată lumea era nevoită să se descurce ca să găsească ceva de mâncare. Îmi amintesc de niște vecini care erau încă și mai săraci decât noi. Mama încerca mereu să-i ajute, chiar dacă noi înșine eram în nevoie. Asta spune totul despre sărăcia lucie care domnea în jurul nostru. Toate astea m-au călit și mi-au format caracterul. Sunt convins că lipsurile resimțite permanent fac oamenii mai puternici.

Cum era viața pentru evreii din Salonic?

Cred că erau cinci sau șase cartiere evreiești în oraș, toate foarte sărace. În general, purtau numărul tramvaiului care le deservea. Însă cel mai important cartier era Baron-Hirsch, după numele unui donator bogat care ajutase comunitatea evreiască din Salonic. Peste nouăzeci la sută din cei care locuiau în cartier erau evrei. Noi stăteam în imediata proximitate a acestui cartier, însă îmi petreceam aproape tot timpul cu evreii. La noi, totul era

⁶ Organizație a tineretului fascist.

cușer. Nu pentru că familia mea ar fi fost credincioasă ori practică, ci pentru că toate magazinele din cartier erau cușer. În special carnea, pe care o cumpăram în rarele ocazii când ne-o puteam permite. Vinerea mâncam carne cu fasole, felul cel mai sățios al săracilor. Dacă nu voiai să mănânci cușer, trebuia să-ți dorești mult asta, pentru că erai nevoit să cauți destul de departe de cartier. În schimb, la școală, mâncarea nu era cușer, dar n-am avut nicio problemă cu asta. Pentru noi, important era să avem ce mânca, să nu murim de foame.

În jurul nostru erau mulți evrei religioși. Însă probabil nu atât de mulți ca în sătulețele din Polonia unde toată lumea era efectiv practică. Când am făcut *bar mitzvah*⁷, nu știam să citesc în ebraică, așa că am învățat totul pe de rost. Tata deja nu mai era, astfel că bunicul a fost cel care m-a dus la sinagogă. Începând din acea zi, de fiecare dată când rămâneam peste noapte să dorm la el, mă trezea în zori să facem împreună rugăciunea de dimineață. Ca orice copil de treisprezece ani, care preferă să doarmă liniștit, mă întorceam mormăind pe partea cealaltă încercând să scap.

Cum erau relațiile dintre evrei și neevrei?

Nu au existat probleme în mod deosebit. Chiar dacă majoritatea prietenilor mei erau evrei, mă vedeam și cu creștini. Se întâmpla uneori să apară și încăierări, când unii băieți din vecinătate veneau în cartierul evreiesc să ne provoace și să se bată cu evreii. Numai că era vorba de bătaie între puștani. Nu cred că se poate vorbi de antisemitism în acest caz. Îmi amintesc de o întâmplare care a fost cât pe ce să sfârșească prost pentru mine. Cred că aveam doisprezece sau treisprezece ani. Pe atunci,

⁷ *Bar mitzvah* (în aramaică și ebraică: „Fiul poruncii”) este o ceremonie religioasă iudaică de trecere spre maturitate și primire în comunitate ca membru activ, organizată pentru băieți la împlinirea vârstei de 13 ani. (n. trad.).

obișnuiam să ieșim sâmbătă seara să privim și să cunoaștem fete din alte cartiere. Numai că băieții deveneau iute geloși și căutau să ne alunge de pe teritoriul lor. Odată, ne-am pomenit, eu și cei patru sau cinci prieteni cu care eram, în fața unei găști din alt cartier. Amicii mei au făcut stânga-mprejur și au luat-o la goană, eu, fără să-mi dau seama de pericol, am continuat să merg înainte. Văzând cât erau de furioși, m-am prefăcut că șchiopățez. Când au trecut pe lângă mine, mi-au spus: „Te lăsăm în pace doar fiindcă ești beteag, altfel...” Am mai făcut astfel câțiva pași, după care am rupt-o la fugă. Sunt lucruri pe care toți copiii le fac.

Dar nu ați simțit o ostilitate deosebită față de evrei...

Singurele momente când simțeau o tensiune dezagreabilă era de Paștele ortodox. În cinematografe puteau fi vizionate atunci filmulețe care hrăneau antisemitismul, fiindcă susțineau că evreiiucid copii creștini pentru a face pască⁸ din sângele lor. Acestea erau momentele cele mai grele, însă nu-mi amintesc să fi degenerat vreodată în violențe. În schimb, am simțit cât de greu e să fi evreu când s-a schimbat guvernul și a venit la putere un guvern fascist. Atunci, evreii au fost primii care au avut probleme. Chiar și când ceilalți băieți veneau să caute cearta cu lumânarea, evreii erau mereu arătați cu degetul ca fiind vinovați. Dar altfel eram atât de departe de mersul treburilor în lume, încât puțini știam ce se petrece între timp în Germania. De fapt, până la final, nimeni nu și-ar fi putut măcar închipui. Înțelegeți, nu aveam telefon, radio, nu aveam nimic în afara celor două taxiuri din oraș. Unul dintre șoferi era evreu și, când treceam pe lângă mașina lui, auzeam pe cineva vorbind foarte ciudat. Era radioul. Din curiozitate, voiam să știm cum e făcut acest aparat. Însă, în ceea ce mă

⁸ Pasca sau azima se referă la un fel de pâine nedospită (*matzah*) care e mâncată în timpul Paștelui evreiesc (n. trad.).

privește, eram prea mic ca să mă intereseze și ce se spunea la radio.

Prin urmare, la doisprezece ani, ați fost obligat să vă descurcați singur și să renunțați la școală pentru a munci...

Așa e, nu aveam niciun sprijin din exterior care să mă încurajeze și să mă ajute să învăț. Mama, deși născută în Grecia, nici măcar nu vorbea greaca, pentru că părinții ei, asemenea multor evrei, nu voiau ca ficele lor să aibă de-a face cu neevrei. Limba pe care am vorbit-o mereu acasă a fost ladino, dialectul iudeo-spaniol. Însă cu prietenii mei, pe stradă, am vorbit mereu în greacă. Vorbeam perfect, fără accentul și intonația specifice evreilor din Salonic. Tot ce știam, învățasem pe stradă. N-am fost la școala evreiască, abia dacă am apucat să învăț la școala italiană. Nu-l mai aveam pe tata alături să mă învețe lucruri de viață, iar mama s-a mulțumit să-mi dea câteva sfaturi practice. Familiile sărace nu erau preocupate de educație, ci doar cum să pună mâncare pe masă. Și așa am crescut, din aer.

La doisprezece ani, am trecut prin diverse slujbe mărunte. Acceptam orice se iveau, doar să aduc ceva bani acasă și s-o ajut pe mama. De pildă, am muncit câteva luni într-o fabricuță care producea oglinzi. Eram încă mic de statură și-atunci m-au pus să lucrez la presă, adică fixam oglinda pe mâner. Apoi, am lucrat în uzina tatălui unui prieten, un italian care nu era evreu. Producea termosifoane. Am mai muncit într-o fabrică de paturi care era nu departe de casă. Făceam tot felul de mici comisioane, duceam ceva într-o parte, căutam altceva... nu cine știe ce, însă pentru mama acești bani contau.

Fratele meu era încă în Italia, și nici mama, nici surorile mele nu munceau. Mama se căsătorise de tânără și viața nu-i făcuse prea multe cadouri, în afara noastră, a copiilor. S-a consacrat total familiei și făcea tot ce-i stătea în puteri pentru noi. Îmi

amintesc că singura ei distracție, când eram mici, era să iasă duminica seara la cină. Părinții ne duceau într-un local modest unde se vindeau bere și brânzeturi. Se așezau la o masă, comandau o bere sau două, iar chelnerul le aducea și puțină brânză. N-aveau pic de liniște din cauză că le ceream încontinuu câte o bucățică. În cele din urmă, mamei nu-i mai rămânea nimic. Am păstrat aceste amintiri, chiar dacă mă întristează. M-am gândit de atâtea ori ce-aș fi putut face s-o ajut pe mama. Am iubit-o atât de mult și știu că și ea a avut o afecțiune specială pentru mine. Se numea Doudoun Angel Venezia. Știu toate sacrificiile pe care le-a făcut pentru noi, m-am străduit s-o ajut pe cât mi-a stat în putință, însă mi-ar fi plăcut să fac mai mult.

Dar eram încă mic și voiam, la rândul meu, să profit de viață. De pildă, am încercat să pun deoparte câțiva bănuți, să pot închiria o bicicletă. Îmi plăcea enorm să merg cu bicicleta. În cele din urmă, m-am descurcat de unul singur. Fiindcă n-aveam cu ce să cumpăr o bicicletă, am făcut ce-am făcut și am meșterit o trotinetă. Am folosit o scândură lungă, o altă bucată de lemn pe post de ghidon, două roți găsite pe-acolo pe undeva și mi-am bătut capul să inventez un sistem care să răsucescă ghidonul. Până la urmă am reușit, doar că, înainte să mă pot da cu trotineta, trebuia să merg pe jos două-trei sute de metri până să ajung la un drum practicabil. Trotineta asta mi-a adus prima mare dezamăgire de copil. În prima zi în care am ieșit s-o încerc, eram mândru și foarte fericit. O duceam pe umeri și am trecut pe lângă o căruță oprită. Era un drum desfundat, iar calul nu reușea să scoată căruța din noroi. Când m-a văzut trecând, căruțașul mi-a smuls trotineta fără să mi-o ceară și cu ea a început să lovească brutal calul care, speriat, s-a eliberat din noroiul în care se afundase. Iar trotineta mea a rămas pe jos, făcută zob. Ce altceva puteam face decât să plâng. Mi-a smuls-o, a rupt-o, calul a ieșit din mocirlă,

iar eu am rămas în noroi. Vă puteți închipui dezamăgirea unui copil care și-a folosit toată energia să-și construiască o jucărie. A fost o lecție de viață.

Situația s-a schimbat la întoarcerea fratelui dumneavoastră din Italia?

S-a întors în 1938, după promulgarea legilor care le interziceau evreilor să meargă la școală în Italia. Lucrurile nu s-au schimbat prea mult acasă. I-am purtat puțin pică fiindcă, în loc să se gândească la familie, nu-i păsa decât de el și pleca mereu după distracții... Cred că era supărat pe mama că-l trimisese atât de departe de casă. Noi doi nu eram foarte apropiați: el avea gașca lui, eu pe a mea. Cu sora mea, deși e mai mare decât mine, eu sunt cel care a jucat rolul fratelui mai mare, protector. Îmi amintesc că într-o zi i-am rupt o bluză pe care și-o cususe singură, fiindcă mi s-a părut că e prea decoltată...

Războiul se profila la orizont. Cum au reacționat cei din anturajul dumneavoastră și cum ați perceput începutul conflictului?

Nu am înțeles prea bine ce se întâmplă. Capii comunității se întâlneau să vorbească despre asta. Erau îngrijorați și căutau în Tora, încercând să găsească o interpretare a evenimentelor. Însă pentru noi, războiul era departe, auzisem vorbindu-se câte ceva despre Germania. Tot ce știam era că regimul german îi condamna pe evrei. Eram atât de înfomețați și aveam atâtea probleme în existența noastră, încât nu ne rămânea timp să ne preocupăm de viitor. Aceasta e explicația pentru ușurința cu care, mai târziu, germanii au reușit să-i deporteze pe evreii din Grecia. I-au convins că le vor da locuințe în funcție de mărimea fiecărei familii și că bărbații vor merge să muncească, în timp ce femeile vor sta acasă. Eram naivi și ignoram complet evenimentele politice. Apoi, presupun că oamenii au crezut că nemții sunt oameni corecți și onești. Ori de câte ori cumpărai ceva „made in Germany”,